

In gesprek met *Albert van Leeuwen*

Nieuw perspectief na herbestemming kerken

"Naast een gedegen proces, gaat het vooral over communiceren."

Albert van Leeuwen

Vorig jaar namen we als VKB het initiatief vragenlijsten uit te zetten onder de colleges van kerkrentmeesters over de ervaringen met herbestemmen en afstoten van kerkgebouwen, om inzicht te krijgen in dergelijke ingrijpende en complexe processen en ervan te kunnen leren. Een van de gedeelde ervaringen is die van de Protestantse Gemeente Philippine-Sas van Gent-Sluis-til in Zeeuws Vlaanderen. Hierover ging ik in gesprek met Albert van Leeuwen. Wat ging goed en wat waren valkuilen in het proces?

Door de krimp in kerkbezoek, de druk op de inkomsten levend geld en de afnemende bestuurskracht, die we al langere tijd zien, komen de vraagstukken herbestemmen en afstoten steeds vaker op het bordje van het college van kerkrentmeesters. Praktijkvoorbeelden kunnen dan helpen het proces in de eigen gemeente op een goede manier te starten. Albert van Leeuwen (voorzitter van de kerkenraad, lid van het college van kerkrentmeesters en inmiddels tevens en van de koster van het kerkgebouw van de Protestantse Gemeente Hoek) neemt me in vogelvucht mee door de recente geschiedenis van de Protestantse Gemeente Philippine-Sas van Gent-Sluis-til, waarin besluiten zijn genomen het aantal kerkgebouwen te reduceren.

Ik ontmoet Albert bij de Hervormde kerk in Philippine. Oorspronkelijk dateert dit gebouw uit 1645. Wegens bouwvalligheid is het eind 19e eeuw gesloopt, waarna in 1900 een nieuwe kerk werd gebouwd. Nu, ruim 120 jaar later, is het kerkgebouw verkocht.

Historie

De protestantse gemeente is een minderheid ten opzichte van de katholieke gemeenschap. Sas van Gent was een wat grotere gemeente. Philippine is redelijk klein en door de komst van industrie wat gegroeid. Sluis-til, ook een kleine gemeente, is in de jaren 60 gegroeid, in 1964 is een nieuwe kerk gebouwd. Later trok de industrie weg uit Sas van Gent wat leidde tot een krimp, ook in de protestantse gemeente aldaar. Wel was er een samenwerking met Philippine en in de jaren '70 zijn ze samengegaan. In het verleden was Sluis-til zelfstandig. Het kerkgebouw van Sas van Gent was van rond 1800. Er was sprake van achterstallig onderhoud. Rond 1995 is het besluit genomen het kerkgebouw af te stoten.

Terugkijkend geeft Albert aan dat dit proces destijds goed is verlopen. "Iedereen had er vrede mee, de visie was dat er op termijn sprake was van teveel kerkgebouwen. Het voornemen om aansluitend aan deze verkoop een van de twee andere kerkgebouwen te

verkopen is bij een voornemen gebleven. Vervolgens is geprobeerd Philippine 'in de lucht te houden', er was sprake van nog wat jonge aanwas. Wel was er een plan om op (korte) termijn het kerkgebouw van Philippine te verkopen. Echter, er kwamen bezwaren vanuit de kerkleden. Dat proces heeft jaren geduurd. Rond 2000 was er sprake van afnemende betrokkenheid in kerkbezoek en druk op aantallen leden en bestuurders. Een nieuw proces werd gestart. Sluis-til had een nieuwer, maar wel groter kerkgebouw en minder kosten. Het besluit werd genomen het kerkgebouw van Philippine af te stoten." Albert kijkt op die tijd met gemengde gevoelens terug. "Het proces is destijds (2016) niet goed gegaan. Er ontstonden conflicten, het plan viel niet goed in de gemeente, het ging veel te snel, de gemeente voelde zich voor het blok gezet en er was te weinig oog voor de emotionele kant van het proces." Overigens geeft Albert aan dat er nu nauwelijks meer iets van te merken is. Nog voor de coronaperiode is de definitieve beslissing gevallen. In januari 2023 is het kerkgebouw van Philippine verkocht en aansluitend ook dat van Sluis-til. Het ging uiteindelijk sneller dan gedacht.

"We hebben de leerpunten gebruikt uit het eerste, mislukte proces."

Een nieuwe plaats van samenkomst

In de tussentijd werd er gestart met het zoeken naar een nieuwe plaats van samenkomst. Die plaats werd vrij snel gevonden: in Hoek. Er werd een plan gemaakt van samen kerken met de Protestantse Gemeente Hoek. Vanuit beide gemeenten is daar positief op gereageerd en het wordt als opbouw-ervaren. Er zijn weinig mensen afgehaakt. Inmiddels zijn er plannen om per 1 januari 2025 te fuseren.

Stand van zaken kerkgebouwen

Het kerkgebouw van Sas van Gent is met problemen verkocht. Er was sprake van vervuilde grond. Het is

verkocht aan een ingenieursbureau. Het kerkgebouw van Philippine is verkocht aan 2 ondernemers die er een kapsalon en koffiehuis gaan exploiteren. De plannen zijn inmiddels gemaakt en breed bekend. Het kerkgebouw van Sluiskil is verkocht aan een projectontwikkelaar. Van de oude kerkgebouwen heeft alles een herbestemming gekregen. Zo is het orgel uit het kerkgebouw in Sluiskil overgedragen aan de Protestantse Gemeente Oosthoek te Hulst.

Terugkijkend

Gezien de complexiteit van dit ingrijpen: de proces ben ik vooral benieuwd hoe Albert op dit alles reflecteert. Albert legt uit hoe de gesprekken met de gemeente in Hoek zijn gestart en hoe het proces is verlopen: "Ik ontmoette de voorzitter van de Protestantse Gemeente Hoek op een bijeenkomst van de VKB en daar bespraken we elkaars situatie. Na enkele gesprekken hebben we in onze kerkenraden het balletje opgeworpen om eens na te denken over de toekomst

en over samenwerking. Na verschillende vergaderingen is een eerste gezamenlijke bijeenkomst georganiseerd in februari 2022, onder leiding van een externe procesbegeleidster. Die heeft vooral ingezet op een goede verbinding. De sfeer was informeel: eerst elkaar leren kennen. Vervolgens zijn we in contact getreden met de gemeenteleden." Albert geeft daarbij aan dat corona het proces heeft versneld. Al vrij snel gingen de gemeenten samen kerken.

Het proces van de verkoop van de kerk in Philippine kent kanttekeningen. Er zijn twee fases nodig geweest voor de verkoop. Albert vertelt: "Er kwam eigenlijk al snel belangstelling voor het kerkgebouw en er werden gesprekken gevoerd. Wat wij belangrijk vonden was de herbestemming. Het moest passen bij het dorp en niet al teveel weerstand oproepen. Wat bij de eerste poging, in 2016, niet niet goed ging, is dat er een plan werd gepresenteerd zonder draagvlak. Er was te weinig gecommuniceerd, gemeenteleden waren er onvoldoende bij betrokken. Misschien hebben we te veel willen doordrukken. Later is er veel zorgvuldiger geacteerd, er zijn mensen nauw betrokken geweest bij de plannemakerij en er is vooral goed geluisterd. Ik kan me nog goed herinneren dat mij werd gevraagd het proces weer vlot te trekken, waar ik overigens wel even over heb moeten nadenken. Daarbij heb ik vooral ingezet op een procesbegeleider die sterk is op de 'oranje kant van het proces', het goed in de rol zetten van de kerkenraad en het college van kerkrentmeesters, oog hebben voor de gevoeligheden en emoties, duidelijk, eerlijk en frequent communiceren met de gemeenteleden en het tempo afstemmen op gedragenheid. Overigens kunnen we vaststellen dat de herstart en de manier waarop we die hebben aangevlogen, uit nood is geboren, omdat we waren vastgelopen. We hebben de leerpunten gebruikt uit het eerste mislukte proces."

"Bij de nieuwe opstart hebben we ingezet op het zoeken naar een nieuwe vierplek en parallel lag er een visie op de kerkgebouwen. Dat heeft alles in een breder perspectief gezet en het proces soepeler doen verlopen. Door wat langer de tijd te nemen is er een acceptatie ontstaan. Uiteindelijk heeft dat geleid tot het samen kerken met de Protestantse Gemeente Hoek, naar tevredenheid en met een warm welkom. Ik herinner mij de eerste dienst nog heel goed, die stond in het teken van ontvangst van de gastgemeente. Dat heeft bij iedereen hierbij betrokken een goede indruk achtergelaten."

"Besteed aandacht aan weerstanden, ga in gesprek."

Zakelijk

Op zakelijk gebied moesten natuurlijk wel een aantal zaken geregeld worden. Albert legt uit: "Financieel dragen we bij via een vast bedrag en er zijn ook bijdragen in de vorm van werkzaamheden, zoals in de keuken en als koster. Het voordeel daarvan is dat je snel in contact treedt en mensen leert kennen. We hebben de gemeenteleden eraan herinnerd dat we nog steeds een zelfstandige gemeente zijn en dat we onze verantwoordelijkheid moeten nemen, zoals bijvoorbeeld het regelen van een begrafenis. Het risico was dat de predikant werd overstelpt met vragen en verzoeken. Maar dat is uiteindelijk in goede banen geleid."

Fusie

Inmiddels zijn beide samenwerkende gemeenten met elkaar in gesprek over een fusie. Albert: "Dat proces loopt goed. We hebben samen goede gesprekken gevoerd. Dat heeft geresulteerd in een

beleidsplan – inclusief de 5 elementen van een levende kerk – met een nieuwe missie en visie. De plaatselijke regeling is in conceptvorm af en wordt voorgelegd aan alle partijen die in het proces er iets van hebben gevonden. De handleiding 'plaatselijke regeling' is daarbij zeer behulpzaam geweest. Een aandachtspunt is dat we goed nadenken over hoe we achterblijven in de dorpen, hoe we als kerk herkenbaar en zichtbaar blijven. Die gesprekken lopen en de eerste activiteiten zijn in voorbereiding."

Tot slot, enkele adviezen

Afrondend deelt Albert graag een aantal adviezen met ons, waarmee collega-kerkbestuurders hun voordeel kunnen doen: "Naast een gedegen proces, een goede voorbereiding en vastlegging, gaat het vooral over communiceren. Oog hebben voor de emoties en wat er leeft in de gemeente. Regelmatig gemeentetevonden beleggen, een consistente boodschap overbrengen en het waarom en waartoe blijven toelichten. Verder is het ook zeker raadzaam een goede procesbegeleider in de hand te nemen. Besteed aandacht aan weerstanden, ga in gesprek, zoek echt de verdieping met elkaar. Na de verkoop van een kerkgebouw is het belangrijk om veel aandacht te besteden aan een passend afscheid

van het gebouw. Betrek daarbij de gemeenteleden en sluit het positief af."

"In de kern liep ons proces soepel door open te zijn naar de gemeente en te zorgen dat de kerkenraad op één lijn zat én zit. Voer die gesprekken met de kerkenraad intern en houdt ze ook binnenskamers. Daar kun je met de procesbegeleider scherp op zijn. Je moet je ervan bewust zijn dat je met een groeitraject bezig bent. Wel is het belangrijk zelf een beleid scherp te hebben en daarna ruimte te bieden aan de gemeente, en die ook mee te nemen, zowel op inhoud als proces. Ook is het belangrijk goede analyses te delen met de gemeente, zodat de noodzaak tot het zetten van vervolgstappen begrepen wordt."

Hoe we als VKB andere kerken kunnen ondersteunen in dergelijke processen?

Naar aanleiding van al deze ervaringen heeft de VKB samen met Albert een stappenplan ontwikkeld die we binnenkort ter beschikking stellen aan gemeenten die met dergelijke vraagstukken te maken hebben of krijgen. Hoe dit werkt? Je leest er meer over op pagina van deze editie van Kerkbeheer.